

darja, naj mu gre — —. (Zidar) — (Ampak kdo se dandanašnji briga, če ——?)
Še ne ozro se *neverniki* in gredo svojo pot! (Cankar) —

Samostalniki dobijo pogosto tudi poseben členek, ki jih uvaja; tak členek je najpogosteje primerjalni *ko/kot/kakor*: — — so se bližale cerkvi, ki je *kakor pohlevna kura* čepela v kotlini na razpotju dveh dolin. (Kosmač) Da gre zares za dopolnilnik, nam pokaže pretvorbena oblika: /MS/ (cerkev) je čepela v kotlini — — in /KS/ (Ona) (je bila) kakor pohlevna kura. Posebno vprašanje predstavlja dopolnilnik — stavek v primeru: *Kakor da sem že izgrešil smer*, v dalji ne vidim več odrešitve — — (Kosovel), kjer je treba v pretvorbno obliko pritegniti več opustitev.

Podobno vrednost ima tudi stavek v primeru: Le poglej ga dobro, *ko pride*. (Pregelj), ki bi ga morali obravnavati pri pridevniških dopolnilnikih, saj gre za očitno realizacijo kategorialno deležniške tvorbe, ki pa je slovenščina več ne pozna prav tako: Vidim jo natanko, *kako trepeče*. (Cankar)

Poleg pridevniških in samostalniških dopolnilnikov ter morebiti dopolnilniških stavkov pa je treba posebej naglasiti nekatere zveze, za katere je treba pretvorbno obliko izpeljati iz skladniških stavkov z glagolom *imeti*.

Sem spadajo tako imenovane romanske zveze, znane zlasti iz besedil Moderne: Šel je, *roke v žepu, hrbet globoko upognjen*. (Cankar) Skladniški stavek kaže, da je zlasti v drugem primeru dopolnilnik kar dvakraten: /KS/ (On je imel) *hrbet upognjen*, saj je sestavljen iz dopolnilnika v skladniškem stavku (upognjen!)

Pri domačih zvezah je potrebna še nadaljnja pretvorba do zgostitev v predložne zveze s predlogom z oziroma *brez* pri zanikanju: Zaspala je *s solzami*. (Kosmač) / Prim. — — je *solzna* pogledala — —. (Pregelj) / — *Kot brez besed stojim, brez belih, svetlih sanj*. (Kosovel)

Seveda pa je treba vsaj omeniti tudi dopolnilnike, pri katerih pretvorbena oblika ni tako jasno razvidna: tako zveze Hodila je *v plašču* (= oblečena v plašč). Ostala je v zadregi. — Stala je tam *jasnega pogleda* = z jasnim pogledom |KS| (Ona) (je imela) jasen pogled — —. Naj samo opozorimo še na primer: Videl ga je *prihajati*. (= Videl ga je *prihajajočega*. = Videl ga je, *kako je prihajal*.)

Janez Gradišnik

Ljubljana

O NORMI V KNJIŽNEM JEZIKU*

S tem člankom skušam na kratko podati vsebino štirih predavanj, ki sem jih pod tem naslovom napisal za RTV Ljubljano (brana spomladi in jeseni 1973). V tedanjem daljšem ciklu, posvečenem jezikovni normi, so se predavatelji po mojem občutku držali bolj

* Razprava je v prvotni obliki izšla v knjigi Slovenščina za vsakogar pri Cankarjevi založbi.

praktičnih vprašanj, premalo pa je bilo slišati o teoretičnih podstavah jezikovne norme. Tega tudi domača literatura nima kaj dosti, treba je bilo iskati v tujih delih. Tudi drugod so številna vprašanja o jezikovni normi še nerazjasnjena, vendar je premišljanje o njej dalo dosti izsledkov, ki jih je vredno predstaviti, preden ob njih pregledamo še domačo prakso in poskusimo ugotoviti naše razmerje do jezikovne norme.

I

Začnemo lahko z vprašanjem, kdo (naj) postavlja jezikovno normo. Jezikoslovci? Saj je jezikoslovje, vsaj takšno, ki lahko zanesljivo popisuje jezikovno resničnost, sad najnovejših časov — ali jezikovnih norm prej ni bilo? In kako današnji jezikoslovci sploh sodijo o normah? S temi in s sorodnimi vprašanji sta se 1966 in 1967 ukvarjali dve mednarodni zborovanji germanistov; predavanja so bila potem izdana v knjigi¹. Els Oksaar, ki je na zborovanju govoril o »Jezikovni normi in moderni lingvistiki«, izraža mnenje, da so si jezikoslovci načelno edini o tem, da je normiranje jezika potrebno. Jezikovno normo največkrat opredeljujejo s prostorskimi, časovnimi in družbenimi sestavinami. E. Riesl, avtor nemške stilistike (Moskva 1959), jo pojmuje kot »zgodovinsko spremljive, vendar za daljša razdobja stabilne zakonitosti, po katerih se bolj ali manj enotno ureja pismena in govorjena oblika slovstvenega jezika«. Drugi bolj poudarjajo družbeno naravo norme. »Po katerih merilih se norma določa,« pripominja Oksaar, »pa nikjer ne zvemo določno, čeprav normo v zadnjem času po mnogih deželah živo obravnavajo.«

Res je šele novejši razvoj lingvistike na novo osvetlil normiranje knjižnega jezika. Pri nas je o teh vprašanjih največ premišljeval Radoslav Katičić, profesor primerjalnega jezikoslovja v Zagrebu, in objavil o njih vrsto člankov v časopisu »Jezik«². Tu povzemam nekatere njegove glavne misli.

Ne samo da smo v novejšem času veliko bolj spoznali družbeno naravo jezika, zavedeli smo se tudi posebnega položaja, ki ga ima *knjižni jezik* kot standardiziran pripomoček za sporazumevanje, kateremu je *zavestno normiranje nujen pogoj*. Knjižni jezik lahko opravlja svojo nalogo samo, če je zavestno in strogo normiran: samo tako more rabiti izenačenemu in nedvoumnemu sporazumevanju brez prostorske raznoterosti v pisavi (po možnosti tudi brez časovne) in v povezanem ustnem izražanju. Nobena teh lastnosti se ne da doseči brez normiranja. Tudi zgodovinsko se da izpričati, da je nastop knjižnega jezika *vedno in povsod spremljalo normiranje*. Brž ko se začne ustvarjati knjižni jezik, se začno jezikovne oblike deliti v *pravilne*, tj. primerne knjižnemu zapisu in *nepravilne*. Koliko je normiranje uspešno, pa ni odvisno le od jezikovnih, temveč tudi od družbenih dejavnikov: uspešno bo toliko, kolikor ima družbene veljave sila, ki ga podpira.

Vprašanje o pravilnosti kake oblike, besede ali rabe torej ni pravo jezikoslovno vprašanje. Jezikovna znanost raziskuje pojav jezika v celoti. Ugotovila je, da z nastajanjem knjižnega jezika nastopi normiranje, vendar ne more določiti *merila*, po katerem je kaka oblika pravilna ali ne. Pravilnost se ocenjuje po

¹ Sprachnorm, Sprachpflege, Sprachkritik. Sprache der Gegenwart, Band II. Pädag. Verlag Schwann, Düsseldorf, 1968.

² Zlasti: Normiranje književnog jezika kao lingvistički zadatak, Jezik XI, 1963; O prirodi jezičnog razvoja, Jezik XII, 1964; Problem norme u književnom jeziku, Jezik XIII, 1965; Književni jezik, Jezik XVII, 1970; O normativnoj naravi jezika, prav tam.

vsklajenosti z normo, ta pa je v veliki meri samovoljna in jo določajo nejezikovni razlogi. Reči ne moremo spremeniti, pa vendar imamo danes možnosti, da normiranje knjižnega jezika postane pravi jezikoslovni problem. Ko poznamo naravo knjižnega jezika in potrebe, katerim služi, moremo v okviru že opravljene načelne izbire ob konkretnih primerih iskati rešitve, ki bodo *pospeševale smotrne lastnosti knjižnega jezika in odstranjale njegove slabosti*. S tega vidika morejo biti jezikovne tendence zaželene ali nezaželene. Prve je potem treba *kanalizirati, druge zavračati*. Pri tem jezikovnih prvin ne smemo obravnavati posamič, treba je gledati na sestav, ki kot celota služi prenašanju sporočil.

Gornje Katičičeve misli naj dopolnim s tem, kar je na prej navedenem zborovanju povedal nemški germanist Hugo Steger v predavanju »O razmerju med jezikovno normo in jezikovnim razvojem v sodobni nemščini«. Steger loči *uporabne* ter *zgodne* ali *idealne* jezikovne norme. Slednje se sicer nikoli ne uresničijo povsem, vendar je z njimi podana jezikovna podoba družbenih idealov in so neločljiva sestavina v življenju človeških skupnosti. Za uspešno delovanje bi sicer zadostovale uporabne norme, mnogim jezikoslovcem se tudi zdijo dovolj. Vendar ni mogoče prezreti učinkovanja idealnih jezikovnih norm, ob njih se (kot tudi sicer v družbi) urejajo napetosti in premagujejo nasprotja. V novejšem času so se prav v jezikovnem razvoju dogajale velikanske spremembe, ker se je nekdanjemu akademsko-humanistično-meščanskemu izročilu knjižnega jezika pridružil mogočen jezikovni vpliv tistih družbenih plasti, ki jih je uveljavil razvoj sodobne industrijske družbe, namreč birokracije, gospodarstvenikov, tehnikov in znanstvenikov. Obojemu pa se je z razvojem množičnih občil pridružil še govorni jezik sodobnih množic, ki tudi vdira v knjižni jezik. Ker moramo v jeziku predvsem gledati orodje našega življenja, pripomoček za sporazumevanje, je treba vedno znova iskati izravnavo med skrajnimi cilji, ki jim jezik služi, sredi vseh jezikovnih sprememb je treba vedno znova določati jezikovno normo.

Kot ugotavlja Katičič, norme opravljajo svojo regulativno nalogo tudi tedaj, ko nimajo moči, da bi se v celoti uveljavile. Trditev, da norme ne morejo ustaviti jezikovnega razvoja in ne morejo vplivati nanj, drži samo napol. Norme res ne morejo preprečiti sprememb, morejo pa jih v ugodnem družbenem položaju tudi za več stoletij držati v okvirjih, ki *ne spreminjajo enotnosti in povezanosti knjižnega jezika*.

Ampak ali moremo spričo nenehnega spreminjanja jezika sploh govoriti o 'dobro izdelanih normah'? Jezik neke skupnosti ne more biti ves čas enak, ker v njej vedno obstaja več delnih sistemov jezika, ki se medsebojno izrivajo. Vendar lahko dokažemo, da večina prehodov v novejšo jezikovno stanje omogoča, da se z manjšim naporom izroča enaka ali celo večja mera sporočila kot poprej. Spremembe gredo torej k *večji gospodarnosti (ekonomičnosti) jezika*, postavljajo skladnejše razmerje med množino sporočila in naporom, potrebnim za izročanje tega sporočila.

Kaj pa je jezikovni razvoj? Jezikovno stanje svojega časa lahko občutimo le kot jezikovno (narečno) raznoterost. Pri razvoju gre dostikrat za to, kateri izmed jezikov (govorov) iz našega okolja se bo povzdignil v privilegirani položaj knjižnega jezika. V neugodnih časih, ko si več govorov prizadeva za to, veljavna norma ne sme povečevati raznoterosti. Izhoda ne bomo našli tako, da bi norme

knjižnega jezika hodile vštric tega razvoja in mu skušale celó utirati pot. Izhod iz takih stisk je marveč samo utrjevanje norme in odkrivanje načinov, *kako bi se je mogli najbolje naučiti*. Dodatni napor, potreben za to, mora dati prednosti, ki ga upravičujejo. Tudi norma se bo s časom spreminjala, če je očitno, da je mogoče zmanjšati napor, potreben za njeno učenje, ne da bi to imelo slabe posledice za knjižni jezik. Če pa naj bi norma sproti spremljala jezikovni razvoj, ne bi bila več norma, temveč zakonitev jezikovnega nereda.

Znano je, kako pogosto si jezikoslovci prihajajo navzkriž s t. i. gojitelji jezika (Hrvatje jim pravijo kar normirci). To nasprotje je poskušal razložiti Paul Grebe, do pred nekaj leti izdajatelj Dudnovih jezikovnih priročnikov in avtor moderne Dudnove nemške slovnice, v daljšem predavanju »Jezikovna norma in jezikovna resničnost«³. Tja do dvajsetih let našega stoletja je na večini univerz prevladoval jezikovni historicizem, ki se s sodobnim jezikom ni ukvarjal. V tridesetih letih pa se je jezikovna znanost na široko lotila tega jezika. Pri tem prihaja na dan *jezikovna resničnost*, ki se ne ujema vedno s prevzetimi normami. Priostreno bi lahko rekli, da ostane v veljavi toliko manj norm, kolikor več se pokaže te resničnosti. In narobe, kolikor manj je bilo vidne jezikovne resničnosti, toliko več je bilo prostora za *dogmatične gojitelje jezika*, ki so pojmovali jezik kot nekaj z nepredvidljivimi zakonitostmi in se zato oklepali vseh starih norm. Stvari so zapletla še množična občila, ker prinašajo v javnost obilo govornih besede, s tem pa se je vprašanje o razmerju med normo in jezikovno resničnostjo še zaostri, ker veljajo za govorni jezik drugačna pravila kot za pisani. Gojitelj jezika je v zagati, ker ne sme vsega zrelativizirati, pa tudi ne zapirati oči pred spoznanji jezikoslovja. Zastavlja se torej vprašanje, ali je sploh mogoča znanstvena gojitev jezika, ne da bi sprevergli njen cilj, tj. ne da bi jeziku škodili s prehudim nasprotjem med normo in jezikovno resničnostjo.

Kot meni Oksaar, prepad med jezikoslovcem in gojiteljem jezika ni tako velik. Jezikoslovec namreč spoznava in popisuje jezik, ki je vedno podvržen normi, tudi če ni nikjer zapisana, in torej ob tem odkriva znamenja norme. Gojitelj jezika pa opira svojo dejavnost na jezikovno znanje, ki sloni na strukturalnih lastnostih, danih v jeziku, in ki ga vrednoti. Razkola je krivo predvsem to, da je moralo strukturalno jezikoslovje najprej ugotavljati stanje jezikov in popisovati njihove sisteme. Zato pa še ni mogoče načelno trditi, da jezikoslovje ne bi nič imelo z normiranjem. Nestor praške jezikovne šole B. Havránek je že l. 1936 na jezikoslovnem kongresu v Kopenhagnu pritrdilno odgovoril na vprašanje, ali so jezikovna norma, normiranje knjižnega jezika in jezikovna kultura tudi naloga jezikoslovja. Zastavlja se le vprašanje: kako?

Kot pravi Oksaar, tudi veliki svetovni jeziki še nimajo vodil, po katerih bi bilo mogoče vsak čas preskušati norme in jih na novo določati v skladu z jezikovno resničnostjo. Navadno pri preskušanju upoštevajo dejavnike družbenega ugleda in estetske vidike. Nujno pa bi bilo odkriti *strukturno utemeljene smernice, take, ki ležijo v ustroju jezika samega*. Po mnenju nekaterih je za normo odločilna *splošna raba*. Vendar ta raba ni enotna: kar naj postane norma, mora že prej imeti neko naravno prednost na tem ali onem družbenem področju ali na več področjih hkrati. In nadalje: raba je statistična veličina in jo je mogoče

³ Sprachnorm, itn., str. 28—44.

ugotoviti samo množinsko. Vendar je tudi *dinamična*, ker se mnogi uporabniki ravnaajo po postavljenih normah. Kar je že v rabi večine, je sicer iz racionalnih razlogov težko preganjati, zato je treba postavljeno normo večkrat prilagajati statistični. Ta ima lahko slogovne plasti, vendar pri tem ne smemo ustvarjati umetnih družbenih mej. Treba je sprejemati variante, naj imajo različne stopnje, vendar naj to ne bo samo binarno: prav — narobe, potrebnih je več odtenkov.

Po Grebejevih besedah jezikovni pojav, ki je v nasprotju z dosedanjo normo, priznamo tedaj, ko je *ustrezen jeziku*, tj. če ga je mogoče smiselno uvrstiti v veljavni sistem našega jezika. Jezik ne more trpeti škode, če ga pospešujemo v okvirju njegovega lastnega sistema.

Nadrobneje se je z vprašanjem vsklajevanja jezikovne norme z naravo jezika ukvarjal hrvaški jezikoslovec Božidar Finka⁴. Po njegovem bi morali pri odločanju o normiranju katerega koli jezikovnega podatka *zadovoljiti določena merila*. Normativnost lahko priznamo vsakemu jezikovnemu podatku, ki ustreza *vsem* predvidenim normativnim merilom. Ta splošna merila lahko zreduciramo na štiri: A) jezikovna upravičenost, tj. podatek ustreza naravi jezika (merilo je enako Grebejevemu); B) možnost uvrščanja v analogne jezikovne obrazce; C) prostorska razširjenost, in D) govorna pogostnost. Vsa ta merila upoštevamo, vendar niso enako pomembna: A in B sta jezikovni in imata prednost pred C in D, ki sta nejezikovni, in spet ima A prednost pred B, in C prednost pred D. Merilo A bi moralo biti stalen pogoj pri normiranju, čeprav se to vedno ne dogaja. Merilo B ni nujen pogoj, zagotavlja pa izbiro sestavno prilagojenih jezikovnih podatkov. Tudi C in D nista nujen pogoj, vendar olajšujeta in spodbujata izbiranje jezikovnih podatkov. Jezikovni podatek bi se torej smel sprejeti za normo samo tedaj, če ustreza merilu A. Z merilom B je mogoče določiti in vnaprej napovedati razmerje med jezikovnimi podatki. S C se zagotavlja demokratična izbira, z D pa uporabna vrednost.

Praksa se velikokrat ne ravna po teh merilih in omogoča širjenje raznih modnih jezikovnih prvin, ki največkrat prinašajo v jezik samo zmedo. Knjižni jezik naj ne sprejema od vsepovsod, naj bo čimbolj ustaljen in jezikovni pojmi naj bodo čimbolj nedvoumni. To bomo najbolje dosegli tedaj, če se bo jezik bogatil predvsem z *izrabljanjem svojih lastnih sestavnih izraznih možnosti*. Da to dosežemo, mora biti knjižni jezik v veliki meri avtonomen, prost večjega pritiska narečnosti, pokrajinskih govorov in jezikovne mode. Ne samo zaželeno, tudi nujno potrebna je budnost in spremljanje razvoja knjižnega jezika. Kadar vanj silijo jezikovni pojavi, ki ne ustrezajo naravi njegovega razvoja, se jim morajo gojitelji jezika upirati: imajo pravico in dolžnost ne samo opozarjati, kaj med novotami ni v skladu z jezikovnim sestavom, budno morajo tudi usmerjati jezikovni razvoj.

In kolikšen naj bo delež nejezikovnih meril pri sprejemanju jezikovnih novot? Prej citirani Grebe meni, da je odločitev jezikovne skupnosti — ki se da ugotoviti s pogostnostjo jezikovnega pojava — gotovo pomembna, saj nihče razen te skupnosti ne more dokončno odločati, kaj naj velja v jeziku. Vendar Grebe tudi opozarja, da je to težko zanesljivo ugotoviti. Gojitelj jezika mora zato

⁴ O uskladjanju jezične norme s jezičnom prirodom, Jezik XII, 1965; O jezičnoj normi i jezičnoj slobodi. Jezik XIII, 1965.

ravnati s skrbno roko in se bo rajši držal izreka »Kar pada, je treba podpreti« in ne nasprotnega gesla »Kar pada, še potisni«. Finka opozarja, da brez nadrobnejših raziskav ni mogoče vedeti, koliko je jezikovni pojav razširjen na terenu in kako pogosto se rabi. Dostikrat je kdo čustveno navezan na take podatke in jih vsiljuje kot normo, sklicujoč se na razširjenost ali pogostnost. Nejezikovni merili je torej treba uporabljati prav previdno in z vso odgovornostjo.

Ker gre normiranju predvsem za knjižni jezik, je dobro, če vemo kaj več o naravi in posebnostih tega jezika⁵. Ta jezik naj omogoča dognano in nevtralnno sporazumevanje čez meje ožjih pokrajinskih skupnosti ali družbenih skupin. Ne more biti enak nobeni obliki pogovornega jezika, ki se uporablja ob manj slovesnih priložnostih. Hkrati pa mora biti kar se da blizu govornici, ki jo ljudje spontano uporabljajo, tako da ga lahko obvladajo s kar najmanjšim trudom. Ti dve zahtevi si nasprotujeta in vsaka dejanska rešitev je samo ravnotežje med njima. Koliko se katera stran upošteva, je odvisno od družbenih sil, ki jezik uporabljajo. Knjižni jezik pa ni namenjen samo uporabi, koristnim namenom, povezan je tudi z vrednotami kulture, kateri služi. Na tem področju je jezik obzorje, odprto proti novim vrednotam, zakoreninjenim v starem izročilu. Zato vprašanja knjižnega jezika niso samo tehnična, pogosto pomenijo tudi spopad med vrednotami. Cena, ki jo plačujemo za knjižni jezik, se pogosto plačuje z lastno identičnostjo. Zato so vprašanja knjižnega jezika posebno zapletena in občutljiva; vsako vprašanje, zastavljeno o jeziku, ima dvoje plati, funkcionalno in vrednotno; obe sta enako pomembni. Iz temelja je zato narobe, če skuša kdo nasprotja, porojena iz vrednostnih opredelitev pri oblikovanju knjižnega jezika, prikrivati z enostranskim poudarjanjem možnosti za gladko sporazumevanje in standardizirano sporočanje. Seveda pa tudi vrednostnih opredelitev ni mogoče razumno uresničevati tako, da bi pri tem jeziku slabili smotrnost, funkcionalnost.

Standardnemu jeziku je potrebna daljnosežna avtonomija in ga zato ne smemo neposredno izvajati iz jezikovnih navad katerega koli okolja, naj bo še tako reprezentativno. Čemu takšnemu se lahko približajo samo narodi, pri katerih je knjižni jezik nastal v dolgotrajnem in nemotenem razvoju in pri katerih so vprašanja veljave jezika v družbi rešena nedvoumno in nesporno. Norme knjižnega jezika se izvajajo iz njegove prvotne kodifikacije, v prihodnje pa se smejo izvajati samo v skladu z njo, neodvisno od govornih navad. Seveda jezikovne navade, posebno tiste pri mestnem prebivalstvu in izobražencih, učinkujejo nanj, vendar morajo tudi *norme, če naj opravljajo svojo nalogo, stalno učinkovati na jezikovne navade*. Izobraženo mestno prebivalstvo *ne more postati mera knjižnega jezika*, ker so ta mera ustaljene in opredeljene norme, ki omogočajo izenačeno sporazumevanje v prostoru in času. Za jezikoslovca je odločilno, *kako obstoječe norme učinkujejo med izobraženci*, ki knjižni jezik največ uporabljajo, in ne neposredno njihove jezikovne navade.

Glede na močni vpliv, ki ga je pri nas imela praška jezikovna šola, je v zvezi z jezikovno normo zanimivo poročilo, ki ga je v citiranem zborniku (gl. 1. opombo) objavil Pavel Trost, profesor germanistike na Karlovi univerzi v Pragi, pod naslovom »Praške teze o jezikovni kulturi«. Te teze, pravi Trost, razvite

⁵ Tu sledim Katičičevi razpravi »Književni jezik«, gl. spredaj op. 2.

v začetku 30. let, so bile najprej reakcija na češki purizem, temelj pa jim je bilo novo gledanje na jezik. Češki jezikovni krožek za poglavitno nalogo jezikovne kulture ni imel jezikovne čistosti v duhu puristov, temveč stabilnost in funkcijsko-slogovno razčlenjenost knjižnega jezika. Za normo temu jeziku je postavljajal povprečni jezik sodobnega slovstva. Knjižnega jezika res ni mogoče stabilizirati brez normativnih posegov: odločilni pa naj bodo pri tem smotrnost, okus časa in dejanska jezikovna raba. Izrazito je tu vidna obrnitev k *funkcionalizmu*. Tem jezikoslovcem je bil jezik uporabni predmet, čeprav ne samo to. Od vsakdanjega življenja tja do znanosti služi sporočanju, vendar mu različna področja postavljajo različne zahteve. V nasprotju z nalogo sporočanja stoji *estetska naloga* jezika v pesništvu. Jezikovni pripomočki naj se po Havránkovem mnenju izbirajo po strukturnem vidiku: pojavi, ki jih narekujejo sinhronne strukturne povezave jezika, naj imajo prednost pred antistrukturnimi prvini.

V kulturno-političnem položaju po zadnji vojski pa češka lingvistika po Trostovih besedah ni smela več zastopati praških tez. Zlasti ostra ideološka kritika je bila naperjena proti tezi o nasprotju med sporočilno in estetsko vlogo jezika. Predpisan je bil monoliten model narodnega jezika in zavrgli so funkcijsko-slogovno »cepljenje enote«. Danes (1966) je to stališče bolj ali manj opuščeno, hkrati pa precej splošno priznavajo, da je stanje jezikovne kulture v češkem javnem življenju in v množičnih občilih nadvse nezadovoljivo.

Naj dodam Trostovo mnenje, da, tudi če jezikovne novote ocenjujemo s funkcijskega in strukturnega vidika, še vedno ne dobimo nedvoumih odločitev. Vsaka jezikovna novota se da funkcijsko tako ali drugače upravičiti in povezava med posameznimi deli jezika ni takšna, da bi določen del terjal ali izključeval kak drug določen del. Trost zato meni, da vprašanje o jezikovni pravilnosti še vedno ni rešeno.

II

Pregled tistega, kar so o knjižnem jeziku in o jezikovni normi dognali številni sodobni jezikoslovci, nam je dal zelo zapleteno podobo. Morala bi nam biti v svarilo, da o jezikovni normi ne smemo izrekati prenačljenih, posplošujočih trditev, kot jih pri nas pogosto slišimo in beremo.

Razločevanje funkcionalne in vrednostne plati pri ocenjevanju jezikovnih pojavov nam daje razumeti, kako da lahko ob približno istem znanju, istih opazanjih in podobnih izkušnjah vendarle presojamo jezikovne pojave čisto različno, včasih prav nasprotno. Razločki nastajajo pri *vrednotenju*. Naj podam za to jasen zgled. Vsi lahko opazimo vsakdanje vdiranje srbskih ali hrvaških izrazov v današnjo slovenščino. Do tega sta mogoči dve prav različni stališči. Ali poudarjamo samostojnost slovenščine kot jezika, ki naj se razvija iz svojih korenin in zajema (predvsem) iz svojih virov. Lahko pa nam je sorodnost s hrvaškim ali srbskim jezikom dragocena, lahko smo veseli vsakega zblíževanja med jezikoma ali nas vsaj nič ne moti, če slovenščina izgublja besede, ki so samo naše, in sprejema takšne, ki bodo lahko skupne. Od te temeljne usmeritve, ki se je marsikdo sploh ne zaveda, je potem odvisno argumentiranje v posameznem, ko besede ali načine izražanja sprejemamo ali odklanjamo.

Nekaj podobnega lahko opazimo pri sprejemanju ali odklankanju tujk. Tudi tu je mogoče dvoje stališč: ali želimo imeti kar se da enoten jezik, ali pa nam je

vseeno, kaj ga bo sestavljalo, da bo le razumljiv, uporaben, — tudi tu se v bistvu ne ravnamo po funkcionalnih, temveč po vrednostnih razlogih. Isti argumenti se dajo potem uporabljati v eno ali v drugo smer, kakršen predznak jim pač dajemo. Vrednostna presoja tujk vpliva na razpravljalce, da (včasih ponevedoma) uporabljajo popačene argumente. »Nesmiseln je načelen boj proti vsem tujkam« — tako pogosto pravijo branilci tujk. Gotovo bi bil nesmiseln, vendar se tako tudi nihče ne bojuje. Z zavrnitvijo takega skrajnega stališča je stvar za zagovornika tujk navadno opravljena, nič ga ne skrbi druga skrajnost, namreč nevarnost, da nam tujke čezmerno preplavijo jezik in začno izrinjati celo že davno rabljene domače besede, kot se nam pogosto že dogaja: namesto *položaja* se zelo veliko uporablja *situacija*, ljudje brez potrebe neštetokrat zapišejo *ekonomski* za *gospodarski*, *socialen* za *družben*, *téma* za *snov*, *predmet* ipd. S funkcionalnega vidika je res vseeno, ali se izražamo skoraj v samih tujkah ali z domačimi besedami, za eno ali za drugo se odločamo šele na podlagi svojega vrednotenja.

V enem jezikovnih predavanj o normi je bilo tudi rečeno, da je »v naših dose-
danjih jezikovnih priročnikih vse preveč pripovedi o tem, kar že vemo, vse premalo pa preventive, premalo zgodnjega odkrivanja jezikovnih odklonov in nezaželenih novih tvorb, torej tega, kar bo morda že čez deset let jezikovno dejstvo, mi pa se bomo šele pripravljali za spopad«. Hvale vredna želja, vendar je takšno zgodnje odkrivanje že po naravi jezika samega velikokrat nemogoče: novi jezikovni pojavi se morajo izpričati v praksi, šele potem bomo dostikrat lahko dognali, ali se ujemajo z jezikovno normo. Res pa bi bilo treba bolj *spremljati, kar se dogaja v jeziku*. Ob novih pojavih naš prvi ukrep ne sme biti vsesplošno popuščanje, zniževanje jezikovne norme. Res so bile razne jezikovne zapovedi in prepovedi prestroge, ta ali ona tudi nesmiselna, spet druge so z leti izgubile pomen in se jim lahko odpovemo. Velik del jezikovnih norm pa vendarle izraža nezavedno ali zavestno spoznanje, kaj je za naš jezik *najprimernejše*, katere oblike najboljše služijo vrhovnemu namenu jezika, sporazumevanju med ljudmi, in kaj se v knjižnem jeziku ujema tudi z našim vrednostnim čutom. Če se sistem norm zamaje ali če ga lahko mišljeno odstranimo, se nam lahko sesuje celotni jezikovni sestav. Zato je pri spreminjanju norm potrebna največja previdnost, dokler bolje ne spoznamo zakonitosti svojega jezika.

To nas ne odvezuje naloge, da naj sproti opazujemo, kaj se dogaja v slovenščini, odkrivamo spremembe in njihove vzroke, pa pri tem presojamo, katere so nenevarne ali celo koristne, katere pa nam kvarijo jezik. Ravno v duhu »stabilne elastičnosti«, za katero se zavzema novejša jezikoslovje, je vodilo, da se jezik ne sme pre naglo in preveč spreminjati, saj se sicer izgubi vez z jezikovno preteklostjo in nastaja nevarnost, da se sodobnemu uporabniku jezika odtuji vse kulturno bogastvo, izraženo v jeziku preteklosti.

Gotovo je prav in potrebno, da slovensko jezikoslovje uporablja sodobne metode. Mislim pa, da pri nas niso bile vselej prav uporabljene ali vsaj še niso bile *dovolj* uporabljene, na pravem mestu, da bi nam dale rezultate, kakršnih bi lahko pričakovali od njih. Če je sodobna jezikovna znanost dognala, da jezikovnih pojavov ne smemo gledati posamič, temveč vedno kot del celote in v tej celoti, potem bi bilo pač tudi vredno koreniteje raziskati, kako deluje ta celota, kakšno je njeno razmerje do njenih delov, kakšne so povezave med njimi, po

kakšnih načelih jezik presoja prvine, da postanejo sprejemljive ali nesprejemljive zanj. Konkreten zgled: potrebno bi bilo ugotoviti, katere glasovne skupine, glasovne zveze so v slovenščini »normalne«, torej v skladu z jezikovno normo, in katere niso*. Če bi dognali to, bi imeli tudi merilo za obravnavanje tujih prvin. Mislim namreč, da so tu razlogi, zakaj slovenščina ni mogla sprejeti v knjižni jezik cele vrste tako imenovanih barbarizmov, besed, narejenih iz nemščine, ki so se uporabljale (in se mnoge še vedno uporabljajo) v pogovornem jeziku. Ker niso bile narejene po glasovnih zakonitostih, veljavnih za slovenščino, niso v skladu z našo jezikovno normo. Z istimi merili bi bilo treba obravnavati številne nove besede, ki v slovenščino ne silijo več iz nemščine, temveč predvsem iz angleščine in morda še katerega sodobnega jezika.

Najbrž pa si tudi tu ne smemo obetati naglih uspehov in enotnih pogledov. Prav spoznanje, da pri jezikovni normi tudi vrednotimo, nam daje vedeti, da utegne ugotovljeno jezikovno stanje še zmeraj biti temelj različnim normativnim pogledom. Pri presojanju, kako naj pišemo in kako naj izgovarjamo tuje besede, prevzete v slovenščino, je recimo treba upoštevati več meril, ki se ne ujemajo vsa med seboj. Naše stališče je naposled odvisno od tega, kateremu izmed teh meril dajemo prednost. — Če se naslonim na prej citirano misel Paula Trosta, najbrž lahko rečem, da vprašanja o jezikovni pravilnosti nikoli ne bodo do kraja rešena.

Bogo Jakopič

Zavod za usposabljanje slušno
in govorno prizadetih v Ljubljani

RABA IN POMEN NEKATERIH IZRAZOV V OBRAVNAVANJU SLUŠNE IN GOVORNE PRIZADETOSTI

Znano je, da je terminologija v zvezi z gluhoto in nemostjo nastajala nekako sočasno z razvojem človeškega govora pri starih kulturnih narodih, ki so spoznali lepoto človekove besede in zasledili napake pri sobesednikih, ki so bili slušno ali govorno prizadeti. Veliko izrazja, ki zadeva skrbstvo za gluhe v preteklosti, sta zbrala med nekaterimi drugimi znanstvenika E. Walther (Geschichte des Taubstummen Bildungswesens, Leipzig 1882) in P. Schumann (Geschichte des Taubstummenwesens, Frankfurt 1940). Tako najdemo izraze za gluhoto pri Egipčanih, Židih, Grkih, Špartancih in Rimljanih.

Rimsko pravo je uvrščalo gluhe med umobolne in idiote ter celo uporabljalo zanje izraza »furiosus mutusque« (»podivjani in nemi«) kar seveda ni imelo ugodnih posledic za gluhe v javnem življenju. — Justinianov zakonik (Codex Justiniani) jih sicer ne enači z umobolnimi, vendar jih nima za enakovredne

* Ko sem pisal to predavanje, še ni bila objavljena razprava dr. J. Toporišiča: Stalna vrednost glasovnih ... itn. variant slovenskega knjižnega jezika, SRL 1973/2, ki obravnava to območje.